नवदशः पाठः

देशहिताय

सुधीशः — मित्र सिद्धार्थ! भवान् कस्यां कक्षायां पठति?

सिद्धार्थः — अहं सप्तमकक्षायां पठामि।

सुधीशः — एतद् वेशं धृत्वा भवान् कुत्र गच्छति?

सिद्धार्थः — मित्र! पश्यतु मम गणवेशम्। अहं बालचरः। अतः जनसेवायै एकं ग्रामं गच्छामि।

सुधीशः — 'बालचरः' इत्युक्ते किं ज्ञायते?

सिद्धार्थः — बालचरः इति बालानाम् एका सेवासंस्था अस्ति। तस्याः सदस्यः भूत्वा वयं देशसेवां कर्तुं समर्थाः भवामः।

सुधीशः — बालचरो भूत्वा भवान् किं किं करोति?

सिद्धार्थः — गणवेशधारिणः वयं बालचराः सर्वत्र विचरामः। वयं देवालयेषु मेलापकेषु हट्टेषु जनसमूहेषु सामाजिककार्यक्रमेषु भूकम्पादि आपत्कालेषु च उत्साहेन जनानां साहाय्यं कुर्मः। प्रतिज्ञाः अपि अनुपालयामः।

सुधीशः — काः ताः प्रतिज्ञाः?

सिद्धार्थः — प्रथमा तु 'ईश्वरं स्वदेशं प्रति च कर्त्तव्यपालनं', द्वितीया तावत् 'सर्वेषां सहायता' तृतीया प्रतिज्ञा 'संस्थायाः अनुशासनस्य पालनम्' इति।

सुधीशः — भवन्तं सेवायै कः प्रेरयति?

सिद्धार्थः — देशस्तु मातृतुल्यः। मातृसेवायै सर्वे समानयोग्याः। आत्मप्रेरणया एव देशसेवां कुर्मः।

सुधीशः — कथमहं देशसेवां कर्तुं शक्नोमि? के ते मार्गाः?

सिद्धार्थः — देशसेवायाः बहवः मार्गाः सन्ति। छात्रजीवने 'राष्ट्रियछात्रसेना (एन.सी.सी.)' इति। 'राष्ट्रियसेवायोजना (एन.एस.एस.)' चेति देशसेवामार्गौ।

'एकता अनुशासनञ्च' राष्ट्रियछात्रसेनायाः ध्येयवाक्यम् एवञ्च 'अहं न भवान्' इति राष्ट्रियसेवायोजनायाः ध्येयवाक्यमस्ति। एताभ्यां मार्गाभ्यां वयं व्यक्तित्वविकासेन सह समाजसेवां देशसेवां च कर्तुं शक्नुमः।

सुधीशः — छात्रजीवनस्य अनन्तरं देशसेवायाः के मार्गाः?

सिद्धार्थः — जल-वायु-स्थलसेना इति त्रिविधसेनाप्रकाराः देशसेवायाः एव मार्गाः सन्ति।

सुधीशः — मित्र! एतासां सेनानां विषये किञ्चित् विवरणं ददातु।

सिद्धार्थः — जलसेनायाः ध्येयवाक्यं 'शन्नोवरुणः' इति अस्ति। एषा जलमार्गात् देशरक्षां करोति। वायुसेना 'नभः स्पृशं दीप्तम्' इति ध्येयवाक्यं स्वीकृत्य आकाशमार्गात् देशं रक्षति। स्थलसेनायाः ध्येयवाक्यं - 'सेवा अस्माकं धर्मः' इति। एषा स्थलात् देशरक्षणं करोति।

सुधीशः — भवतु, ज्ञातं देशहितमार्गाणां विषये; किन्तु एतेषु कः भेदः।

सिद्धार्थः — न कोऽपि भेदः। एते सर्वे जाति-धर्म-भाषाभेदरहिताः देशसेवायाः विभिन्नाः मार्गाः वर्तन्ते। सर्वेषामुद्देश्यं तु एकम् एव 'देशहितम्' इति।

शब्दार्थाः

धृत्वा	= पहन कर	जनसेवायै	= लोगों की सेवा के लिए
मेलापकेषु	= मेलों में	हट्टेषु	= बाजारों में
मातृतुल्यः	= माता के समान		

अभ्यासः

1. **एकपदेन उत्तरं लिखत–**

(क) सिद्धार्थः कस्यां कक्षायां पठति?

(ख) देशः कस्य तुल्यः अस्ति?

(ग) 'शन्नोवरुणः' इति कस्याः ध्येयवाक्यम् अस्ति?

(घ) देशसेवायाः सर्वेषां मार्गाणाम् उद्देश्यं किम्?

(ङ) सिद्धार्थस्य मित्रं कः?

2. **एकवाक्येन उत्तरं लिखत–**

(क) बालचरः इत्युक्ते किं ज्ञायते?

(ख) 'राष्ट्रियछात्रसेनायाः' (एन.सी.सी.) ध्येयवाक्यं किम्?

(ग) सेनायाः त्रिविधप्रकाराः के सन्ति?

(घ) बालचरस्य प्रथमा प्रतिज्ञा का अस्ति?

(ङ) छात्रजीवने देशसेवायाः मार्गौ कौ?

3. **रेखाङ्कितपदम् आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत–**

(क) सिद्धार्थः सप्तम्यां कक्षायां पठति।

(ख) गणवेशधारिणः वयं बालचराः स्मः।

(ग) "सर्वेषां सहायता" इति द्वितीया प्रतिज्ञा।

(घ) जलसेना जलमार्गात् देशसुरक्षां करोति।

(ङ) बालचरः एकं ग्रामं जनसेवायै गच्छति।

4. **मेलनं कुरुत–**

	(अ)	(ब)
(क)	शन्नोवरुणः	वायुसेना
(ख)	एकता अनुशासनञ्च	जलसेना
(ग)	नभः स्पृशं दीप्तम्	राष्ट्रियछात्रसेना
(घ)	सेवा अस्माकं धर्मः	स्थलसेना

5. **कोष्ठकात् चित्वा वाक्यानि रचयत–**

अहम्
भवान्
वयम्

पठति, अनुपालयामः, लिखामि।
गच्छामि, गच्छति, कुर्मः।
प्रेरयति, विचरामः, करोमि।
रक्षति, गच्छामः, प्रेरयामि।
शृणोमि, भवामः, करोमि।

6. **उदाहरणानुगुणं रूपाणि लिखत–**

प्रथमपुरुषः

	धातुः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
यथा-	(वर्तमाने-लट्) गम्	गच्छति	गच्छतः	गच्छन्ति
	(आज्ञायां-लोट्) गम्	गच्छतु (गच्छ् + अतु)	गच्छताम् (गच्छ् + अताम्)	गच्छन्तु (गच्छ् + अन्तु)
	(क) लिख्			
	(ख) दृश् (पश्य्)			
	(ग) वद्			
	(घ) क्रीड्			
	(ङ) उपविश्			

मध्यमपुरुषः

	धातुः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
यथा-	(वर्तमाने-लट्) गम्	गच्छसि	गच्छथः	गच्छथ
	(आज्ञायां-लोट्) गम्	गच्छ (गच्छ् + अ)	गच्छतम् (गच्छ् + अतम्)	गच्छत (गच्छ् + अत)
	(क) लिख्			
	(ख) दृश् (पश्य्)			
	(ग) वद्			
	(घ) क्रीड्			
	(ङ) उपविश्			

उत्तमपुरुषः

	धातुः	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
यथा-	(वर्तमाने-लट्) गम् (आज्ञायां-लोट्) गम् (क) लिख् (ख) दृश् (पश्य्) (ग) वद् (ङ) उपविश् (घ) क्रीड्	गच्छामि गच्छानि (गच्छ् + आनि)	गच्छावः गच्छाव (गच्छ् + आव)	गच्छामः गच्छाम (गच्छ् + आम)

7. कोष्ठके प्रदत्तशब्दैः रिक्तस्थानानि पूरयत–

(कक्षायां, ग्रामम्, सेवासंस्था, मातृतुल्यः, सेना, बालचराः, ताः प्रतिज्ञाः, मार्गाभ्याम्)

(क) कस्यां .... (ख) एकं ....

(ग) एका .... (घ) गणवेशधारिणः ....

(ङ) काः प्रतिज्ञाः .... (च) देशः ....

(छ) एताभ्यां .... (ज) एषा ....

योग्यताविस्तारः–

- **बालचरसंस्थायां षड्वर्षात् आरभ्य षष्टिवर्षपर्यन्तं सेवां कर्तुं शक्नुमः–**

तत्र बालकानां/पुरुषाणां	योग्यताक्रमः		बालिकानां/महिलानां योग्यताक्रमः
	वर्षतः + ...	योग्यता	योग्यता
	6 + ...	कब	बुलबुल
	10 + ...	स्काउट	गाइड
	16 + ...	रोवर	रेञ्जर

अध्यापकसाहाय्येन अधिकं जानन्तु।

वयं राष्ट्रे जागृयाम पुरोहिताः।